

Agnieszka Tomaszewska

Obowiązek dostarczania środków utrzymania przez jednego z rozwiedzionych małżonków drugiemu małżonkowi¹

Obligation of a divorced spouse to provide to another spouse

The existence and scope of maintenance obligations between divorced spouses depend not only on their needs and income and property options, but also on the decision as to the fault for the breakdown of the marriage. Irrespective of the general reasons for the termination of the maintenance obligation as a result of the death of the entitled or obliged person, the Family and Guardianship Code provides for special cases of the termination of the maintenance obligation. The court may, at the request of the entitled person, extend this obligation if “exceptional circumstances” occur. The provisions do not provide for time limits on the obligation to pay maintenance to a spouse who had been found guilty of the breakdown of marriage. This obligation may be a burden for life if the former spouse does not remarry.

Keywords: Family and Guardianship Code, alimony, divorce

Istnienie oraz zakres obowiązku alimentacyjnego między rozwiedzionymi małżonkami są uzależnione nie tylko od ich potrzeb oraz możliwości zarobkowych i majątkowych, lecz także od rozstrzygnięcia co do winy rozkładu pożycia. Niezależnie od ogólnych przyczyn wygaśnięcia obowiązku alimentacyjnego Kodeks rodzinny i opiekuńczy przewiduje szczególne przypadki wygaśnięcia obowiązku alimentacyjnego. Przepisy nie przewidują ograniczeń czasowych obowiązku alimentacyjnego ciążącego na małżonku, który został uznany za winnego rozkładu pożycia. W niektórych przypadkach obowiązek ten może obciążać go dożywotnio.

Słowa kluczowe: Kodeks rodzinny i opiekuńczy, alimenty, rozwód

ekspert ds. legislacji Biura Analiz Sejmowych ■
Kancelaria Sejmu, Biuro Analiz Sejmowych, Wydział Analiz Prawnych,
Zespół Prawa Prywatnego, WARSZAWA, POLSKA ■
agnieszka.tomaszewska@sejm.gov.pl ■ <https://orcid.org/0000-0001-9524-8671>

Przedmiot opinii

Poseł prosi o odpowiedź na następujące pytania: „1. Jeżeli sąd orzeka rozwód z winy mężczyzny, to czy może przyznać kobiecie dożywotnią rentę, jeśli tak, to jakie warunki muszą być spełnione? 2. Czy jeżeli nie ma orzeczenia o winie męż-

¹ *Opinia prawna w sprawie obowiązku dostarczania środków utrzymania przez jednego z rozwiedzionych małżonków drugiemu małżonkowi* sporządzona 19 lutego 2020 r. na zlecenie posła Koalicyjnego Klubu Parlamentarnego Lewicy (Razem, Sojusz Lewicy Demokratycznej, Wiosna Roberta Biedronia); BAS-WAP-119/20.

czynny w przypadku rozwodu, można wówczas przyznać kobiecie dożywotnią rentę? 3. Czy od płacenia dożywotniej renty można się prawnie uchylić?”

Opinia została przygotowana na zlecenie posła Koalicyjnego Klubu Parlamentarnego Lewicy, przyjęte przez Biuro Analiz Sejmowych 15 stycznia 2019 r., i uwzględnia stan prawny na dzień jej sporządzenia. W opinii wzięto pod uwagę postanowienia ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. 2019, poz. 2086, ze zm.; dalej: k.r.o.).

Uzasadnienie tez opinii

Uwagi ogólne

W pierwszej kolejności należy odnotować, że przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego nie posługują się pojęciem „renty dożywotniej” w odniesieniu do „świadczeń” mających związek z rozwiązaniem małżeństwa. Rozwiedzionych małżonków obciąża „obowiązek dostarczania środków utrzymania”, mający charakter alimentacyjny. Biorąc pod uwagę treść pytań zawartych w zleceniu, należy uznać, że dotyczą one właśnie kwestii związanych z ewentualnym obowiązkiem dostarczania środków utrzymania przez jednego z małżonków drugiemu. Uwagi przedstawione poniżej odnoszą się zatem do zagadnień związanych z obowiązkiem alimentacyjnym pomiędzy byłymi małżonkami.

Zgodnie z art. 57 k.r.o.: „§ 1. Orzekając rozwód sąd orzeka także, czy i który z małżonków ponosi winę rozkładu pożycia § 2. Jednakże na zgodne żądanie małżonków sąd zaniecha orzekania o winie. W tym wypadku następują skutki takie, jak gdyby żaden z małżonków nie ponosił winy”. Przepis ten ma charakter bezwzględnie obowiązujący. W wyroku rozwodowym sąd jest zobowiązany z urzędu stwierdzić, czy i który z małżonków ponosi winę rozkładu pożycia². Orzeczenie o winie rozkładu pożycia sąd zamieszcza w sentencji wyroku rozwodowego, podobnie jak orzeczenie o rozwodzie. Jak wynika z art. 57 § 2 zdanie pierwsze k.r.o., sąd może zaniechać orzekania o winie tylko na zgodne żądanie małżonków, którym sąd jest związany. W razie zgłoszenia takiego żądania sąd w sentencji wyroku rozwodowego nie zamieszcza orzeczenia o winie rozkładu pożycia³. Zaniechanie orzekania o winie w sentencji wyroku stwarza fikcję braku winy.

Orzeczenie o winie rozkładu pożycia może mieć jedną z trzech postaci: 1) winę rozkładu pożycia ponosi jeden z małżonków; 2) winę rozkładu pożycia ponoszą oboje małżonkowie; 3) żaden z małżonków nie ponosi winy rozkładu

² Zob. np.: wyrok SN z dnia 19 stycznia 1999 r., sygn. akt II CKN 744/98; postanowienie SN z dnia 3 lutego 1981 r., sygn. akt IV CR 569/80.

³ Zob. np.: orzeczenie SN z dnia 3 września 1958 r., sygn. akt III CR 226/58; postanowienie SA w Warszawie z dnia 30 maja 2000 r., sygn. akt I ACa 57/00.

pożycia (ten ostatni skutek następuje również wtedy, gdy sąd zaniechał orzekania o winie na zgodne żądanie małżonków – art. 57 § 2 k.r.o.)⁴.

Ustalenie winy rozkładu pożycia nie tylko wpływa na dopuszczalność orzeczenia rozwodu (art. 56 § 3 k.r.o.), ale także ma znaczenie dla innych rozstrzygnięć, w szczególności w zakresie ewentualnego obowiązku alimentacyjnego między rozwiedzionymi małżonkami (art. 60 k.r.o.) czy też żądania ustalenia nierównych udziałów w majątku wspólnym⁵. Jak wskazuje Sąd Najwyższy: „Przy ocenie, czy jednemu z rozwiedzionych małżonków przysługuje w stosunku do drugiego małżonka (rozwiedzonego) prawo żądania dostarczania mu środków utrzymania, miarodajne jest wyłącznie orzeczenie o winie zamieszczone w sentencji wyroku rozwodowego⁶. Orzeczenie to, jak również przyjęcie fikcji braku winy wynikającej z zaniechania jego wydania wiążą sąd rozstrzygający o alimentach po rozwodzie. Kwestia winy może być rozstrzygnięta jedynie w wyroku rozwiązującym małżeństwo⁷. Korzysta ono również z powagi rzeczy osądzonej i nie może być zmienione ani skutecznie zakwestionowane w innej sprawie, np. o alimenty⁸.

Obowiązek alimentacyjny istnieje między rozwiedzionymi małżonkami, jeżeli żaden z nich nie ponosi winy rozkładu pożycia bądź też jeżeli sąd zaniechał orzekania o winie, a także jeżeli orzeczono rozwód z winy obojga małżonków. Jeżeli rozwód orzeczono z wyłącznej winy jednego z małżonków, roszczenie alimentacyjne może przysługiwać tylko drugiemu z nich. Przewidziany w art. 60 § 1 k.r.o. „zwykły obowiązek alimentacyjny” między rozwiedzionymi małżonkami jest zasadą, wyjątek od niej przewidziano w § 2 tego artykułu, który w sposób szczególny określa obowiązek alimentacyjny małżonka uznanego za wyłącznie winnego rozkładu pożycia („rozszerzony” obowiązek alimentacyjny).

Z uwagi na to, że konstrukcja art. 60 k.r.o. uzależnia powstanie i zakres obowiązku alimentacyjnego od treści orzeczenia o winie rozkładu pożycia, na kształt tego obowiązku mają także wpływ zasady współżycia społecznego⁹. W związku z powyższym do wykonywania obowiązku alimentacyjnego przez rozwiedzonego małżonka zastosowanie znajdzie także art. 144¹ zdanie pierwsze k.r.o. (zob. art. 61 k.r.o.). Przepis ten przewiduje, że zobowiązany może uchylić się od wykonania obowiązku alimentacyjnego, jeżeli żądanie alimentów jest sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. W razie zmiany stosunków można także żądać zmiany orzeczenia lub umowy dotyczącej obowiązku alimentacyjnego (art. 138 k.r.o.).

⁴ J. Pawliczak, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Osajda, 2020, Legalis.

⁵ T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2005, s. 136.

⁶ Zob. uchwała SN z dnia 16 grudnia 1987 r. ustalająca wytyczne w zakresie wykładni prawa i praktyki sądowej w sprawach o alimenty, sygn. akt III CZP 91/86.

⁷ Zob. uchwała SN z dnia 12 października 1970 r., sygn. akt III CZP 6/70.

⁸ Zob. np.: wyrok SN z dnia 22 marca 1973 r., sygn. akt I CR 189/73; postanowienie SN z dnia 6 maja 1999 r., sygn. akt II CKN 304/98.

⁹ J. Pawliczak, *op. cit.*, komentarz do art. 60.

„Zwykły” obowiązek alimentacyjny (art. 60 § 1 k.r.o.) – alimenty między rozwiedzionymi małżonkami w razie nieorzeczenia przez sąd o winie lub uznania ich za winnych rozkładu pożycia

Artykuł 60 § 1 k.r.o. reguluje zakres obowiązku alimentacyjnego między byłymi małżonkami w sytuacji, gdy żadnemu z małżonków nie została przypisana wina (tj. sąd na zgodne żądanie małżonków zaniechał orzeczenia o winie – art. 57 § 2 zdanie pierwsze k.r.o.) bądź oboje małżonkowie zostali uznani za winnych rozkładu pożycia małżeńskiego¹⁰. Tym samym legitymacja do wystąpienia z wnioskiem z art. 60 § 1 k.r.o. nie przysługuje małżonkowi, który został uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia. Małżonek taki może być naturalnie zobowiązany z tytułu alimentów, ale nie może być uprawniony.

Przesłanką roszczeń alimentacyjnych rozwiedzonego małżonka – dochodzonych na podstawie art. 60 § 1 k.r.o. – jest jego stan niedostatku. Pomimo że przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego nie definiują tego pojęcia, przyjmuje się, iż niedostatek oznacza niemożność zaspokojenia usprawiedliwionych potrzeb w całości lub części¹¹. Obowiązek udowodnienia tej przesłanki obciąża uprawnionego. Stan ten nie musi istnieć w chwili orzeczenia rozwodu – żądanie świadczeń alimentacyjnych jest uzasadnione także wtedy, gdy uprawniony do alimentów małżonek znalazł się w niedostatku dopiero po upływie pewnego czasu od orzeczenia rozwodu¹². Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego w niedostatku pozostaje nie tylko ten uprawniony, który nie dysponuje żadnymi środkami utrzymania, lecz także ten, którego usprawiedliwione potrzeby nie są w pełni zaspokojone¹³. W judykaturze wskazuje się: „Niedostatek w rozumieniu art. 60 § 1 KRO nie wiąże się z zupełnym niezaspokojeniem usprawiedliwionych potrzeb. Stan niedostatku zachodzi już wtedy, gdy uprawniony nie ma możliwości zarobkowych i majątkowych pozwalających na pełne zaspokojenie jego usprawiedliwionych potrzeb, a jeżeli uprawniony jest chory, to do potrzeb tych należą i lekarstwa”¹⁴. Zdaniem Sądu Najwyższego „usprawiedliwione potrzeby to takie, których zaspokojenie zapewni uprawnionemu normalne warunki bytowania, odpowiednie do jego stanu zdrowia i wieku”¹⁵. Przesłanka niedostatku jest ściśle związana z okolicznościami wpływającymi na zakres obowiązku alimentacyjnego, którymi są – z jednej strony – usprawiedliwione potrzeby uprawnionego oraz – z drugiej strony – możliwości zarobkowe i majątkowe zobowiązanego. Podkreśla się, że pojęcie niedostatku z art. 60 § 1 k.r.o. nie może być rozpatry-

¹⁰ Zob. np. wyrok SN z dnia 3 września 1998 r., sygn. akt I CKN 908/97.

¹¹ Zob. np.: K. Pietrzykowski, komentarz do art. 60 [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, 2020, Legalis; K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, 2018, Legalis, komentarz do art. 60.

¹² K. Pietrzykowski, *op. cit.* (i powoływana tam literatura).

¹³ Zob. np. wyrok SN z dnia 5 lipca 2000 r., sygn. akt I CKN 226/00.

¹⁴ Wyrok SN z dnia 19 maja 1975 r., sygn. akt III CRN 55/75.

¹⁵ Wyrok SN z dnia 7 września 2000 r., sygn. akt I CKN 872/00.

wane w sposób abstrakcyjny, lecz tylko w stosunku do możliwości majątkowych ewentualnie zobowiązanego do alimentacji¹⁶. Do oceny niedostatku konieczne jest zatem porównanie sytuacji materialnej byłych małżonków. Jak wskazuje Sąd Najwyższy, „powódka jest wprawdzie w trudnej sytuacji materialnej i życiowej, ale nie sposób jest przyjąć, iż w stosunku do sytuacji pozwanego znajduje się w niedostatku, który usprawiedliwił by jej roszczenie alimentacyjne”¹⁷. Podkreśla się także, że „uprawniony do alimentacji w pierwszej kolejności powinien wykorzystać własne możliwości pozyskania dochodu i środków utrzymania, a dopiero w dalszej kolejności, o ile nadal pozostają one niezaspokojone, występować z roszczeniami w stosunku do zobowiązanego”¹⁸. Ponadto w ocenie judykatury „niedostatek stanowi usprawiedliwioną przesłankę obowiązku alimentacyjnego, gdy jego przyczyną są okoliczności niezależne od woli osoby, która powołuje się na niedostatek, jako przesłankę istnienia obowiązku alimentacyjnego. Obowiązek taki ustaje, gdy osoba uprawniona z własnej winy nie wykorzystuje swojej zdolności do pracy i dlatego jest w stanie niedostatku”¹⁹. Z kolei odmowa korzystania ze świadczeń pomocy społecznej przez rozwiedzionego małżonka znajdującego się w niedostatku nie wyłącza obowiązku dostarczania mu środków utrzymania obciążającego drugiego małżonka rozwiedzionego w zakresie określonym w art. 60 § 1 k.r.o.²⁰ Stan niedostatku jest zatem elementem niezbędnym, ale niewystarczającym do uwzględnienia powództwa na podstawie przepisu art. 60 § 1 k.r.o.

„Rozszerzony” obowiązek alimentacyjny – obowiązek alimentacyjny małżonka wyłącznie winnego (art. 60 § 2 k.r.o.)

Artykuł 60 § 2 k.r.o. ma zastosowanie w przypadku, gdy orzeczenie rozwodu następuje z winy jednego tylko małżonka²¹. Powyższy przepis reguluje tzw. rozszerzony obowiązek alimentacyjny, który nie zależy od tego, czy małżonek niewinny znajduje się w niedostatku²². Przesłanką w tej sytuacji jest ustalenie, że rozwód pociąga za sobą istotne pogorszenie sytuacji materialnej małżonka niewinnego. Ocena tego zależy od porównania sytuacji, w jakiej niewinny małżonek znalazł się wskutek orzeczenia rozwodu, z sytuacją, w jakiej znajdowałby się, gdyby rozwodu nie orzeczono i gdyby „pożycie małżonków funkcjonowało

¹⁶ Zob. np. wyrok SN z dnia 11 lutego 1997 r., sygn. akt II CKN 73/96.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Wyrok SA w Białymstoku z dnia 26 czerwca 2014 r., sygn. akt I ACa 177/14; zob. także: wyrok SN z dnia 14 lutego 2001 r., sygn. akt I CKN 1341/00; wyrok SA w Poznaniu z dnia 10 lutego 2004 r., sygn. akt I ACa 1422/03.

¹⁹ Wyrok SN z dnia 8 lipca 1999 r., sygn. akt I CKN 355/99.

²⁰ Zob. np. wyrok SN z dnia 3 września 1998 r., sygn. akt I CKN 908/97.

²¹ Zob. np. wyrok SN z dnia 7 stycznia 1969 r., sygn. akt II CR 528/68.

²² Zob. np. wyrok SN z dnia 7 maja 1998 r., sygn. akt III CKN 186/98.

prawidłowo”²³. Jak wskazuje Sąd Najwyższy: „Przy ocenie «pogorszenia», czyli przy porównywaniu – położenia materialnego współmałżonka niewinnego przed rozwodem z położeniem po rozwodzie – sąd powinien brać pod uwagę tę sytuację materialną, jaką małżonek niewinny w czasie trwania małżeństwa powinien był mieć zgodnie z przepisami (art. 23 i art. 27 kro), a nie tę, jaką faktycznie miał w następstwie nieprawidłowego i niewłaściwego postępowania współmałżonka, który np. ograniczał swoje realne możliwości zarobkowe albo skąpił środków na zaspokojenie potrzeb rodziny”²⁴.

Podobnie jak w przypadku roszczenia z art. 60 § 1 k.r.o. obowiązek alimentacyjny małżonka wyłącznie winnego nie istnieje obligatoryjnie w każdym przypadku, gdy tylko spełnione są przesłanki określone w art. 60 § 2 k.r.o. Sąd Najwyższy podkreśla, że „przez użycie słów «sąd może orzec» [ustawodawca – uwaga własna] dał wyraz pewnej swobodzie (nie dowolności) sędziowskiej, która pozwole sądowi na oddalenie powództwa, jednakże tylko wyjątkowo, gdy będą za tym przemawiały konkretne, bardzo ważne powody”²⁵. Ponadto również w przypadku rozszerzonego obowiązku alimentacyjnego jego zakres zależy od możliwości zarobkowych i majątkowych małżonka wyłącznie winnego²⁶.

W wyroku z dnia 25 października 2012 r. Trybunał Konstytucyjny, sygn. akt SK 27/12, wskazał *ratio* obowiązku przewidzianego w art. 60 § 2 k.r.o., stwierdzając: „Celem alimentów z art. 60 § 2 k.r.o. nie jest tylko ochrona słabszej ekonomicznie strony rozpadającego się małżeństwa (z reguły kobiety). Przepis ten stanowi także wyraz preferencji ustawodawcy w materiałach doniosłych społecznie, bo dotyczących małżeństwa – mianowicie założenia, że postawa małżonka niewinnego, który prawidłowo spełniał obowiązki małżeńskie, zasługuje na pewnego rodzaju uznanie i aprobatę, wyrażającą się w potrzebie ochrony jego sytuacji materialnej przed jej istotnym pogorszeniem na skutek rozwodu, podczas gdy postawa małżonka winnego powinna zostać oceniona negatywnie, a jego interesy majątkowe zasługują na stosunkowo mniejszą ochronę [...]. Takie *ratio legis* art. 60 § 2 k.r.o. należy ocenić jako zgodne z konstytucyjną zasadą ochrony i opieki państwa nad małżeństwem i rodziną (por. art. 18 Konstytucji) oraz uwzględniania tych czynników w polityce społecznej i gospodarczej państwa (por. art. 71 Konstytucji). Zasługuje ono także na aprobatę z punktu widzenia sprawiedliwości społecznej (por. art. 2 Konstytucji), jako wyraz zasady *nemo turpitudinem suam allegans audiat*”.

Warto odnotować, że ocena istotnego pogorszenia sytuacji materialnej niewinnego małżonka, o którym mowa w art. 60 § 2 k.r.o., może zostać dokonana wiele lat po orzeczeniu rozwodu. W takiej sytuacji uwzględnienie powództwa

²³ K. Pietrzykowski, *op. cit.*, komentarz do art. 60; zob. także wyroki SN: z dnia 28 października 1980 r., sygn. akt III CRN 222/80; z dnia 7 maja 1998 r., sygn. akt III CKN 186/98.

²⁴ Wyrok SN z dnia 29 stycznia 1998 r., sygn. akt I CKN 498/97.

²⁵ Wyrok SN z dnia 14 lutego 2001 r., sygn. akt I CKN 1341/00.

²⁶ K. Pietrzykowski, *op. cit.*, komentarz do art. 60.

wymaga ustalenia, że pogorszenie sytuacji materialnej jest skutkiem rozwodu, a nie innych zdarzeń²⁷.

Wygaśnięcie obowiązku alimentacyjnego

Niezależnie od ogólnych przyczyn wygaśnięcia obowiązku alimentacyjnego między rozwiedzionymi małżonkami wskutek śmierci uprawnionego albo zobowiązanego (zob. art. 139 k.r.o.) art. 60 § 3 k.r.o. przewiduje szczególne przypadki wygaśnięcia obowiązku alimentacyjnego:

- wskutek zawarcia przez małżonka uprawnionego nowego małżeństwa;
- z upływem lat 5 od orzeczenia rozwodu, gdy zobowiązanym jest małżonek, który nie został uznany za winnego rozkładu pożycia, chyba że ze względu na wyjątkowe okoliczności obowiązek ten ulegnie przedłużeniu.

Pierwszą przyczynę wygaśnięcia obowiązku alimentacyjnego stanowi zawarcie małżeństwa przez rozwiedzionego małżonka uprawnionego do alimentów²⁸. Z kolei bez znaczenia dla wygaśnięcia obowiązku alimentacyjnego jest zawarcie małżeństwa przez małżonka zobowiązanego. Zawarcie takiego małżeństwa wywiera jednak z reguły wpływ na możliwości majątkowe zobowiązanego, o których mowa w art. 60 § 1 k.r.o.²⁹ Na zobowiązanym spoczywa wówczas obowiązek przyczyniania się do zaspokajania potrzeb nowej rodziny (art. 27 k.r.o.). Natomiast pozostawanie przez uprawnionego w związku nieformalnym nie jest ustawową przesłanką wygaśnięcia wobec niego obowiązku alimentacyjnego. Okoliczność ta może mieć jednak wpływ na zakres obowiązku dostarczania środków utrzymania³⁰.

Ponadto obowiązek alimentacyjny rozwiedzionego małżonka, który nie został uznany za winnego lub współwinnego rozkładu pożycia, wygasa z upływem 5 lat od chwili prawomocnego orzeczenia rozwodu. Wygaśnięcie obowiązku alimentacyjnego z upływem wymienionego terminu jest zasadą, od której dopuszczalne jest odstępstwo ze względu na „wyjątkowe okoliczności”. Do wyjątkowych okoliczności uzasadniających przedłużenie obowiązku alimentacyjnego w orzecznictwie Sądu Najwyższego zaliczono m.in.: długotrwałość pożycia małżonków, znaczne dysproporcje w ich statusie materialnym po rozwodzie, obiektywne przyczyny uniemożliwiające lub ograniczające zarobkowanie, a także możliwość pomocy ze strony innych członków rodziny³¹.

²⁷ Zob. np. wyrok SN z dnia 15 lipca 1999 r., sygn. akt I CKN 356/99.

²⁸ Przepis odnosi się do małżeństwa wskazanego w art. 1 k.r.o. Zawarcie małżeństwa wyznaniowego nie powoduje wygaśnięcia obowiązku alimentacyjnego, ale powinno zostać uwzględnione przy ocenie zgodności dochodzonego roszczenia z zasadami współżycia społecznego; zob. uchwała SN z dnia 17 grudnia 1991 r., sygn. akt III CZP 131/91.

²⁹ J. Pawliczak, *op. cit.*, komentarz do art. 60.

³⁰ Zob. np. wyrok SN z dnia 10 lipca 1998 r., sygn. akt I CKN 788/97.

³¹ Zob. np. uchwały SN: z dnia 31 października 1973 r., sygn. akt III CZP 58/73; z dnia 16 kwietnia 1975 r., sygn. akt III CZP 22/75; wyrok SN z dnia 12 września 2001 r., sygn. akt V CKN 445/00.

Przedłużenie czasu trwania obowiązku alimentacyjnego – ze względu na wyjątkowe okoliczności – może nastąpić na czas określony lub nieokreślony. W ocenie Sądu Najwyższego „zawsze będzie chodzić o taki czas, przez który – według przewidywań możliwych w czasie wyrokowania – dostarczenie środków utrzymania rozwiedzionemu małżonkowi – będzie potrzebne i uzasadnione. Jeżeli zatem będzie np. chodziło o osobę, która z powodu kalectwa musi być uznana za dożywotnio wymagającą alimentacji, to konieczne stanie się przedłużenie obowiązku alimentacyjnego na czas nie ograniczony”³². Okoliczności te muszą powstać przed upływem 5 lat od orzeczenia rozwodu³³. Przy ocenie istnienia takich okoliczności należy wziąć pod uwagę sytuację obojga rozwiedzionych małżonków. O przedłużeniu czasu trwania obowiązku alimentacyjnego sąd na żądanie jednego z rozwiedzionych małżonków może orzec w sentencji wyroku orzekającego rozwód, jeżeli już w chwili orzekania istnieją wyjątkowe okoliczności i można przyjąć, że będą one istniały po upływie 5 lat od orzeczenia rozwodu. Poza tym żądanie przedłużenia może być zgłoszone w odrębnym powództwie³⁴. Powództwo może zostać wytoczone po upływie pięcioletniego terminu³⁵. Ustawodawca nie wprowadził terminu dochodzenia wspomnianego żądania³⁶. Przedłużenie terminu ustawowego może nastąpić także w drodze umowy stron. Należy jednak wskazać, że sam fakt dalszego płacenia (po upływie tego terminu) alimentów przez zobowiązanego byłego małżonka nie stanowi dorozumianego oświadczenia woli przedłużenia czasu trwania obowiązku alimentacyjnego³⁷.

Należy zaznaczyć, że w art. 60 § 3 zdanie drugie k.r.o. nie określono terminu, po którego upływie wygasłby obowiązek alimentacyjny obciążający małżonka uznanego za winnego rozkładu pożycia. Obowiązek ten może obciążać takiego małżonka dożywotnio, jeżeli druga strona nie zawrze nowego małżeństwa. Jak wyjaśnia Sąd Najwyższy: „Czasowe ograniczenie obowiązku alimentacyjnego między rozwiedzionymi małżonkami nie wchodzi w rachubę, gdy zobowiązany do alimentacji jest małżonek ponoszący winę rozkładu, i to niezależnie od tego, czy zobowiązany jest w stosunku do małżonka, który także ponosi winę rozkładu, czy w stosunku do małżonka, który winy rozkładu nie ponosi”³⁸. Powyższe rozwiązanie było przedmiotem kontroli Trybunału Konstytucyjnego. W wyroku z dnia 11 kwietnia 2006 r., sygn. akt SK 57/04, uznał on, że art. 60 § 3 k.r.o. „w zakresie, w jakim stanowi, że wynikający z art. 60 § 1 tego kodeksu obowiązek dostarczania przez rozwiedzionego małżonka, który został uznany

³² Uchwała SN z dnia 16 grudnia 1987 r., sygn. akt III CZP 91/86.

³³ Zob. np. wyrok SN z dnia 28 stycznia 1999 r., sygn. akt III CKN 1041/98.

³⁴ Zob. uchwała SN z dnia 26 lutego 1970 r., sygn. akt III CZP 109/69.

³⁵ Zob. np. uchwały SN: z dnia 15 października 1978 r., sygn. akt III CZP 57/78; z dnia 16 grudnia 1987 r., sygn. akt III CZP 91/86.

³⁶ Zob. np. uchwała SN z dnia 15 października 1978 r., sygn. akt III CZP 57/78.

³⁷ Zob. np. wyrok SN z dnia 24 listopada 1981 r., sygn. akt III CRN 239/81.

³⁸ Uchwała SN z dnia 16 grudnia 1987 r., sygn. akt III CZP 91/86.

za winnego rozkładu pożycia, środków utrzymania drugiemu rozwiedzionemu małżonkowi, nie wygasa wskutek upływu czasu, jest zgodny z art. 64 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i z nakazem urzeczywistnienia zasad sprawiedliwości społecznej wyrażonym w art. 2 Konstytucji³⁹. Podobnie w wyroku z dnia 25 października 2012 r., sygn. akt SK 27/12, orzekł, że art. 60 § 3 w związku z art. 60 § 2 k.r.o. „w zakresie, w jakim nie przewiduje wygaśnięcia obowiązku alimentacyjnego na skutek upływu czasu, jest zgodny z art. 64 ust. 1 i 2 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji⁴⁰”.

Podsumowanie

1. Istnienie oraz zakres obowiązku alimentacyjnego między rozwiedzionymi małżonkami są uzależnione nie tylko od ich potrzeb oraz możliwości zarobkowych i majątkowych, lecz także od rozstrzygnięcia co do winy rozkładu pożycia.
2. Małżonek rozwiedziony, który nie został uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia i który znajduje się w niedostatku, może żądać od drugiego małżonka dostarczania środków utrzymania w zakresie odpowiadającym usprawiedliwionym potrzebom oraz możliwościom zarobkowym i majątkowym zobowiązanego („zwykły” obowiązek alimentacyjny – art. 60 § 1 k.r.o.).
3. Małżonek uznany za wyłącznie winnego jest obciążony względem małżonka niewinnego „rozszerzonym” obowiązkiem alimentacyjnym (art. 60 § 2 k.r.o.). Podstawową przesłanką roszczenia z art. 60 § 2 k.r.o. jest istotne pogorszenie sytuacji materialnej małżonka niewinnego na skutek orzeczenia rozwodu, chociażby ten nie znajdował się w niedostatku.

³⁹ W uzasadnieniu powyższego TK wskazał, że „z samego założenia małżeństwo jest stosunkiem prawnym o nieokreślonym czasie trwania. Niezależnie od instytucji rozwodu i separacji (a także zmian obyczajowych i towarzyszących im zmian świadomości społecznej) zasadniczą przyczyną ustania małżeństwa jest i pozostaje śmierć jednego z małżonków. Takie jest założenie regulacji ustawowej. Wobec tego należy przyjąć, że pewne formy ochrony roszczeń majątkowych wobec współmałżonka mogą nie tylko trwać nadal mimo rozwodu, ale i mieć charakter z założenia «dożywotni». Gdyby nie doszło do rozwodu, małżonkowie mieliby prawo oczekiwania od siebie nawzajem wsparcia, jak również pomocy materialnej w zaspokajaniu swoich uzasadnionych potrzeb. Regulacja prawna sytuacji rozwiedzionych małżonków winna to oczekiwanie chronić, bowiem jako prawo o charakterze majątkowym podlega ono również ochronie konstytucyjnej”.

⁴⁰ Jak wskazał m.in. TK, „zasadniczo dożywotni charakter obowiązku alimentacyjnego nie jest przypadkowy, lecz stanowi racjonalną konsekwencję założeń ustrojodawcy dotyczących instytucji małżeństwa. Jeżeli uznać, że alimenty po rozwodzie są kontynuacją dobrowolnie podjętych zobowiązań wobec współmałżonka, wynikających z zawarcia małżeństwa [...], to podobne ukształtowanie ich zakresu czasowego wydaje się naturalne”.

4. Niezależnie od ogólnych przyczyn wygaśnięcia obowiązku alimentacyjnego wskutek śmierci uprawnionego albo zobowiązanego (art. 139 k.r.o.) art. 60 § 3 k.r.o. przewiduje szczególne przypadki wygaśnięcia obowiązku alimentacyjnego. Obowiązek ten wygasa wskutek zawarcia przez małżonka uprawnionego nowego małżeństwa, a także z upływem lat 5 od orzeczenia rozvodu, gdy zobowiązanym jest małżonek, który nie został uznany za winnego rozkładu pożycia. Sąd może na żądanie uprawnionego obowiązek ten przedłużyć, jeżeli zachodzą „wyjątkowe okoliczności” (zarówno po stronie małżonka uprawnionego, jak i po stronie małżonka zobowiązanego).

5. Przepisy nie przewidują ograniczeń czasowych obowiązku alimentacyjnego ciążącego na małżonku, który został uznany za winnego rozkładu pożycia. Obowiązek ten może obciążać go dożywotnio, jeżeli były małżonek nie zawrze nowego małżeństwa.

Bibliografia

- Gromek K., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, 2018, Legalis, komentarz do art. 60.
Pawliczak J., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Osajda, 2020, Legalis.
Pietrzykowski K., komentarz do art. 60 [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, 2020, Legalis,
Smyczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2005.